

de büyük devlet adamları doğdukları şehir ve kasabaları büyük medrese, kütüphane, mektep, imaret vb. önemli kültür tesisleriyle süslediler ve buralara zengin vakıflar tahsis ettiler.

Bu olumlu gelişmeler zaman zaman kesintiye uğradı ve bozulmalar görüldü. XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp giderek şiddetlenen Celâlî isyanları, Anadolu'da sosyal ve iktisadî yapıyı olduğu gibi ilmi geleneği de bozdu. Kanûnî'nin saltanat iddiasında bulunan şehzadeleri etrafında toplanan, önceleri "yevmlü", sonraları "sarıca-sekban" adı verilen işsiz-güçsüz takımı, bu olayların yatıştırılmasından sonra medreselere girdi. Âsi Celâlîler'in etrafında toplanan, ilimden nasipsız pek çok kişi de aynı şekilde Anadolu'daki medreselere doldu. İlim, irfan ve tahsille ilgisi olmayan bu zümre medreselerin seviyesini düşürdü. Üç aylarda cer*re, diğer zamanlarda da devre çıkarak (bk. DEVRE ÇIKMA) köy ve kasabalarda halka hiçbir şey vermedikleri halde zorla aynı ve nakdî yardım topladılar. Tarihte "medreseli isyanları" veya "suhte harekâtı" adıyla bilinen bu üzücü olaylar, Anadolu'daki ilim hayatı ile birlikte halkın ilme ve ilim erbabına karşı beslediği geleneksel sevgiyi de yok etti. Anadolu ve Rumeli'deki medreselerin ıslahı ve sarsılan ilim geleneğinin yeniden sağlanması için büyük gayret sarfeden devlet Anadolu ve Rumeli kazakerlerine hitaben sık sık fermanlar çıkardı ise de bunlar hiçbir köklü çözüm getirmedi.

XIX. yüzyılda hükümet yanlış bir tutum içine girerek medreseyi kendi haline terketti ve çareyi Avrupalı okullar açmada buldu. Ancak bu okullar genellikle İstanbul'da açıldı. Medreseden ayrı olarak bu yeni eğitim sisteminin Anadolu ve Rumeli'de yaygınlaşmasında II. Abdülhamid döneminde önemli hamleler yapıldı. Buna bağlı olarak Anadolu'da ve diğer bölgelerde pek çok okul açıldı (Kodaman, s. 167). Bu okulların eyaletlere göre dağılımı aşağıdaki tabloda görülebilir:

Rasathane olarak kullanılan Cacabey Medresesi - Kirsehir

XIX. yüzyıl boyunca özellikle Anadolu'da görülen diğer bir kültür ve eğitim faaliyeti de yerli ve yabancı gayri müslim cemaatlerin açtıkları azınlık ve misyoner okullarıdır. Anadolu'daki şehir ve kasabalara, hatta bazı köylere kadar yayılan bu okullarda sistemli bir şekilde İslâm dışı dinlerin ve azınlıkların milliyet duygularının geliştirilmesine, buna karşılık Anadolu'daki Türk-İslâm benliğinin yok edilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktaydı. Anadolu'daki medreselerin tamamen kendi kaderine terkedildiği, devletçe açılan resmî okulların zorlukla varlıklarını sürdürebildikleri bir dönemde bu misyoner ve azınlık okulları fevkalâde malî imkânlarla sahiptiler. Bunlar misyoner teşkilâtları ve Avrupa devletleri tarafından destekleniyordu. Ancak Cumhuriyet döneminde millî devletin kurulmasıyla bu okulların faaliyetleri sınırlandırıldı, sayıları azalmaya başladı.

XIX ve bilhassa XX. yüzyılda Anadolu'da ilim ve kültür vasıtası olan birçok mahallî gazete ve mecmua da yayımlanmaya başladı. Hemen her şehirde, hatta büyük kasabalarda yapılan bu nevî neşriyat çok defa kısa sürelerle faaliyet gösterebildi, savaşlar ve malî imkânsızlıklar yüzünden sık sık kesintiye uğradı. Tam olarak adları ve sayıları bilin-

meyen bu neşriyatın bugün Anadolu'nun kültür hayatına, millî şuurun uyanmasına, idarî ve siyasî tarihin tanınmasına yardımcı olduğu bir gerçektir.

Cumhuriyet Türkiye'si'nde Anadolu'nun bütün il ve ilçelerinde lise ve çeşitli meslek okulları açılmıştır. Öte yandan İstanbul ve Edirne dışındaki Anadolu şehirlerinde yirmi iki üniversite kurulmuştur. Pek çok şehirde de bu üniversitelere bağlı yüksek okullar mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-hak ft ihtiyârî'l-ehak* (nşr. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1972, s. 9-10; M. Çağatay Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944, s. 23-30; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 520-521; a.mlf., *Anadolu Beylikleri*, s. 209-223; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, I. c.; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1973, s. 150-157; Ş. Tekindağ, "Medrese Dönemi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1973, s. 7-10; Ekrem Hakkı Ayverdi — İ. Aydın Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mi'mârîsi*, İstanbul 1976, s. 83-100; Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, I-V; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 245-256; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (İstanbul 1980), II, 74-79; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s. 34-39, 75-79, 120-122, 219-222; a.mlf., "Selçuk Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyyesi ve Hayatı", *TTK Belleten*, XI/42 (1947), s. 199, 204-207; a.mlf., "Selçuk Devri Vakfiyeleri III: Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", a.e., XII/45 (1948), s. 71-83; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, tür.yer.; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul 1980, s. 164-167; Osman Çetin, *Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı*, İstanbul 1981, s. 156-160; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 5-10; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 86-92; Hasan Duman, *Katalog*, tür.yer.; İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimata Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1988, s. 54-57; Mustafa Akdağ, "Medreseli İsyanları", *İFM*, II (1950), s. 361-387; Atilla Çetin, "Maarif Nazırı Ahmed Zühdi Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu", *GDAAD*, sy. 10-11 (1981-82), s. 189-220.

MEHMET İPŞİRLİ

	Erkek Rüşdiyeleri	Kız Rüşdiyeleri	Karma Rüşdiyeler	Özel Rüşdiyeler	Askerî Rüşdiyeler	Toplam
Anadolu	271	25	1	2	11	310
Rumeli	126	23	—	6	4	159
Arabistan	42	8	—	10	4	64
Cezâyir-i						
Bahr-i Sefid	5	3	—	—	—	8
İstanbul	18	15	—	39	6	78
Toplam	462	74	1	57	25	619

5. Sanat. "Anadolu sanatı" deyimi, bu yarımada yaşamış olan farklı sanat dönemlerini ve değişik bölgelerdeki sanat üsluplarını ifade eder. Üst üste gelen göç dalgalarının sonucu beliren farklı kültür ve sanatlar, aşılması güç tabii engeller sebebiyle derin farklılıklar gösteren bölge üslupları, bu ülkede tek ve mütecânis bir sanatın şekillenmesine izin

Catalhöyük'te milattan önce 7000-6000 yılları arasına tarihlenen duvar resimlerinden bir detay

vermemiştir. Bu sebeple "Anadolu sanatı" yerine "Anadolu sanatları"ndan bahsetmek daha ilmi ve doğru olur.

Anadolu'da insan elinden çıkma ilk eşya, alet veya plastik sanat eserlerine Üst Paleolitik devrede rastlanmaktadır. Antalya yakınındaki Karain, Belbaşı ve Bel-dibi mağaralarının duvarlarında ve kaya sığınaklarındaki hayvan figürlerini çoğu zaman kırmızı boya ile çalışılmış resimleri en eski sanat eserleri olarak kabul etmek mümkündür. Yaklaşık milattan önce 10.000'den daha eskiye inen bu resimler, henüz şehir ve köy kuramamış toplulukların eserleridir. O dönemde maden kullanılmadığından çakmak taşı, opsidyen, kemik, boynuz ve ahşap ham madde olarak işlenmiştir. Renkler, toprak boyalarla veya bitkilerden sağlanan tabii boyalarla elde edilmiştir.

Ziraat ve hayvancılığın önemli gelişmeler halinde kendini belli ettiği Neolitik devre, Konya yakınındaki Çatalhöyük kazılarında en karakteristik buluntularını vermiştir. Milattan önce 7000-6000 yılları arasına tarihlenen bu merkez önemli bir yerleşme alanı olarak dikkati çeker. Kerpiç ve ahşap malzeme kullanılarak yapılan evler birbirine bitişik inşa edilmiş, böylece bir köy dokusu ortaya çıkmıştır. Kazılar sırasında ortaya çıkarılan buluntular arasında, en eski dokuma ürünleri olan kumaş kalıntıları, elbise iğneleri, takılar ve boncuklara sıkça rastlanmaktadır. Maden buluntular arasında kurşun ve bakırdan yapılmış küçük eşya, metalurji sanatının ilk örnekleri sayılır. Aynı şekilde Diyarbakır'daki Çayönü'nde bulunan bakır ve malahitten, dövme tekniğinde yapılmış iğneler, boncuklar Anadolu'da maden kullanımının yayılmaya başladığını gösterir.

Tapınak olarak düzenlenen bazı Çatalhöyük evlerinin duvarlarındaki resimler, dinî konulu kabartma ve heykellere bakılırsa kadın tanrıça ve boğa başlarına özellikle saygı gösterilmiştir.

Anadolu'da Kalkolitik devre ait metal ve taş aletler, Hacılar buluntularına göre milattan önce 5000 yıllarına tarihlenir. Diğer önemli buluntu merkezi de Alişar'dır. Bronz çağı, sanat eserleri açısından farklı bölgelerde zengin bir tabaka teşkil eder. Kabaca milattan önce 3000-2500 yılları arasına tarihlenen bu devre Troya höyüğü'nün ilk iki katında önemli buluntular verir. Orta Anadolu'da Kızılırmak yayı içinde Hatti adı verilen topluluğun kalıntılarındaki gerçek Bronz çağı eserlerine rastlanır. Hititler'den önce parlak bir kültür sergileyen bu topluluğun başşehri Hattuşa sonraları Hititler'in de merkezi olmuştur. Aynı bölgedeki Alacahöyük'te (Çorum) bronz, altın ve gümüşten olağan üstü değerlerde ve eşsiz eserler ele geçmiştir.

Hatti kültürüyle çağdaş olarak Batı Anadolu'daki Troya (Çanakkale) buluntuları, daha çok Ege adalarındaki eserlere benzeyen Batılı bir hava taşır. Bununla birlikte Anadolu'nun iç bölgeleriyle olan kültürel ve ticarî ilişki açıkça görülür.

III. binyılın sonunda pek çok beyliğin hüküm sürdüğü Anadolu'da en önemli siyasî yapı olarak Hititler ortaya çıkar. Kızılırmak yayı içinde ve eski Hatti geleneğine dayanan bu toplum çivi yazısı ve resim yazısı (bir çeşit hiyeroglif) kullanmakta, bunlarla gelişmiş bir sanat devresi başlamaktadır. Büyük ve düzgün kesme taş mimarisi Anadolu için bir yeniliktir. Milattan önce 1450-1200 arasında zirve noktasına ulaşan eserler arasında sur duvarları, taş kemerli yeraltı geçitleri, Yakındoğu'nun en mükemmel askerî mimarisi olarak belirir.

Hititler'le çağdaş olmak üzere Anadolu'nun başka bölgelerinde orijinal kültürlere rastlanmaktadır. Güneydoğu'da Mitanniler, Hurriiler ve Luviler bunlardan birkaçıdır.

Milattan önce 1180-775 yılları arasında Anadolu büyük ve yıkıcı bir göçe sahne olmuştur. Hitit, Asur ve hatta Mısır yazılı kaynaklarında sözü edilen bu insan dalgalarının gelişiyile şehirler yıkılmış, sanat eserlerinin yaratıcısı olan topluluklar dağılmıştır. Bu dönem, daha önce birkaç defa tekrarlanmış olan yıkım ve kültür kesintisini beraberinde getirdiğinden "karanlık çağ" olarak adlandırılmıştır.

Doğu Anadolu'da Van gölü çevresindeki platoda varlığını sürdüren Urartular ise milattan önce 900-600 yılları arasında parlak eserler bırakarak tarih sahnesinden çekildiler. Bunlarda hayvancılığa dayanan bir ekonomi yanında gelişkin bir şehir hayatı da görülmektedir. Izgara planlı şehirler, büyük kesme taş blokların kullanıldığı sivil ve askerî mimari bu kültür için oldukça tipik örneklerdir. Bunun yanında çok gelişmiş bir metal sanatı da dikkati çeker. Döküm ve dövme tekniğinde yapılmış insan ve hayvan başlı kulpları olan bronz kazanlar, ince işlenmiş metal kemer ve miğferlerin güçlü etkileri Frigya, Yunanistan ve Etrürya'ya kadar uzanmıştır.

Orta Anadolu'da Egeli bir karakter taşımakla birlikte geç Hitit ve Urartu etkileri gösteren Frigya sanatı, milattan önce 750-300 arasında parlak bir devre yaşar. Başşehir Gordion'da yapılan kazılar vazo, tekstil ve küçük eşya bakımından zengin sonuçlar vermiştir. Daha çok kaya mezarları ve kabartmalarıyla ünlü olan bu kültürün en önemli anıtı Midas'ın Mezarı adıyla bilinir. 17 m. yüksekliğinde büyük bir kaya blokuna oy-

Anadolu
Bronz
çağının
önemli
merkezlerinden
olan Truva
şehri
harabelerinden
bir görünüş -
Intepe /
Çanakkale

Hitit tanrılarını tasvir eden taşkabartma-Çifteler/Eskişehir

lan anıt mezar Eskişehir ili yakınında bulunmaktadır.

Genel olarak "antik medeniyet" adıyla yayınlara geçen Yunanistan, Ege adaları ve Batı Anadolu'daki kültürler, kıyıları Ege ve Akdeniz'e bitişik kara parçalarının ortak katkılarıyla şekillenmiştir. Göç, ticaret ve kolonizasyon sonucunda şekillenen alışverişler milattan önce VI. yüzyıla doğru ortak bir medeniyetin doğmasına sebep olmuştur. Bu sentezde özellikle Batı Anadolu'nun katkıları büyüktür. Homeros, Herodotos, Thales ve daha birçok kültür adamının Anadolu olması bu katkıların ölçüsü hakkında bir fikir vermektedir. Arkeolojik kazılar İzmir (Smyrna) şehrinin kuruluşunu milattan önce 1000 yılından daha eski devrelere kadar indirmektedir. Bu sıralarda Yunanistan'da aynı ölçüde yüksek bir kültürden bahsetmek mümkün değildir. Milattan önce 1050-750 yılları arasında Anadolu'ya gelen Yunanistanlı göçmenlerle birlikte İyonya'nın ilim, kültür, felsefe ve sanattaki etkileri İtalya'ya kadar ulaşmıştır.

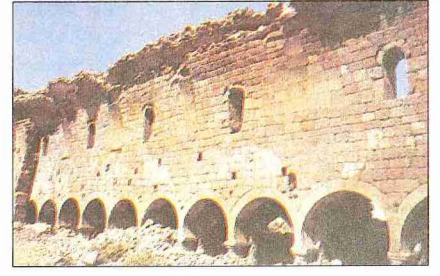
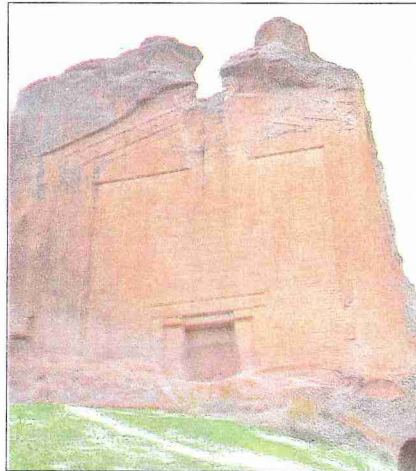
Büyük İskender'in milattan önce 334'te Anadolu'ya geçişiyle birlikte Helen kültürü Doğu zihniyetiyle karşılaştı, böylece Anadolu ve Asya etkileri Yunan kültürüne yeni bir şekil verdi. Nitekim milattan önce 300-30 arasındaki bu devreye Helen devri değil, Helenistik devir adı verilmesi, bu yeni doğan kültürde Anadolu ve Doğu'nun katkıları dolayısıyladır. Bu dönem mimarisinde Hermogenes adlı mimarın Batı Anadolu'da ortaya koyduğu esaslar standartlaşarak bundan sonraki devreler için klasik oranlar ve modeller oldu. Dünyanın yedi harikasından biri sayılan Halikarnassos'taki (Bodrum) Mavzoleum, milattan önce 350 dolaylarında yapıldı. Antik yazarların uzun uzun anlattıkları bu eser geçen yüzyılda gerçekleştirilen kazılarla orta-

ya çıkarılmış ve başlıca parçaları British Museum'a taşınmıştır. Helenistik devir heykel sanatı Anadolu'ya has incelik ve duygulu bir yorumla ele alınmıştır. İskender Lahdi ve Ağlayan Kadınlar Lahdi adlarıyla bilinen iki eserde, bu devre mahsus özellikler ve Doğu motifleri en canlı şekilde ortaya konulmaktadır. Helenistik mimari ve heykel sanatının en mükemmel sentezi ise Bergama Zeus Sunağı'nda görülür.

Öte yandan Anadolu'da Roma çağı sanat gelişmeleri, milattan önce 30 ile milattan sonra 395 arasında başarılı örnekler vermiştir. Buna bağlı olarak büyük devlet binaları, hamamlar ve tiyatroların inşası bakımından canlı bir faaliyet görülmektedir. Köprü ve su kemerlerinin inşasında kendini belli eden sağlam ve rasyonel anlayış yerli Anadolu kültüründen fazlaca etkilenmemiş, zafer takı ve gladyatör dövüşleri için yapılan "circus"lar Anadolu'da fazlaca tutunmamıştır. Heykel sanatı ise Perge ve Afrodias gibi bölge ekolleri halinde gelişmesini sürdürmüştür.

Anadolu sanatının tarihinde en köklü dönüm noktalarından biri, Bizans genel kavramıyla ifade edilen yeni devrenin başlangıcıdır. Bir tarife göre Roma sanatının hristiyanlaşarak devamı demek olan Bizans sanatı, 1000 yıldan biraz daha uzun süren bir devre olduğundan bu ülkenin kültür tarihinde derin izler bırakmıştır. Daha Roma çağında yayılmaya başlayan Hristiyanlık Konstantinus adlı imparator tarafından benim-

Ön cephesinde Frig dilinde bir kitâbe bulunan Midas'ın kayadan oyma mezarı - Çifteler / Eskişehir

Erken Hristiyanlık devri Anadolu mimarisi özelliklerini taşıyan Binbir Kilise yapılarından günümüze ulaşmış bir bazilika - Karaman

senmiş, çok tanrılı inanç yavaş yavaş gerilemiştir. İkiye ayrılmış olan imparatorluğun doğudaki başşehirinin İstanbul'a taşınması, yeniden şekillenen yapıyı Anadolu'ya iyice yaklaştırmıştır. Bu durum Bizans sanatını Ortaçağ boyunca İslâm sanatıyla sürekli ve yoğun bir münasebet içine sokmuş, mimari teknikler ve tezyinatta Doğu'nun etkileri her zaman kendini belli etmiştir. Bu arada Helenistik miras da Bizans'ı etkilemiştir. Bulundukları bölgelere göre Bizans mimari eserlerinde bazan Suriye ve Irak, bazan da İran ve Asya etkileri görülmektedir.

Bizans dinî mimarisinin ilk ve önemli tipi olan bazilika, plan şeması bakımından antik tapınaklara dayanmaktadır ki Didima, Bergama, Side, Hierapolis ve Ankara'daki tapınakların hristiyan ibadeti için tādil edilerek kullanıldığı bellidir. Uzunlamasına gelişen bazilika planı ile merkezî planın kaynaştırılması kubbeli bazilikaları ortaya çıkarmış, buna göre uzunlamasına gelişen yapılarda orta kesimi vurgulayan bir kubbe ile merkezî yapı yapma yolunda adımlar atılmıştır. Bu plan tipinin bir örneği Hierapolis'te (Denizli, Pamukkale), daha önemli olarak da İstanbul'da Ayasofya'da denmiştir.

İç Anadolu'daki Bizans mimarisi kendine mahsus özelliklerle ayrılır. Karaman dolaylarındaki Binbir Kilise yapıları topluluğunda en çok rastlanan yapı tipi birkaç nefli bazilikadır. Bu yapıların başlıca özellikleri muntazam kesme taşla yapılmış olmaları, bodur pâyeler üzerine oturan at nalı biçimli kemerlerle takviyeli tonozlarla örtülmüş olmalarıdır.

Tarih geleneği Anadolu'daki İslâm varlığını Emevî ve Büyük Selçuklular'la başlatır. Ancak gerek İslâmiyet'in gerekse

Türkler'in Anadolu'ya kesin bir biçimde yerleşmeleri, Selçuklular'ın bu ülkeye gelişiyle mümkün olmuştur. Anadolu Selçukluları'nın sanatı karmaşık yapıldığı kadar canlıdır. Bu sanata ait ifadede yollarının çeşitli ve zengin olması, bu kültür potasına katılan unsurların farklı oluşuna bağlıdır. Budizm, İran, Anadolu'nun yerli kültürleri, totemizm ve İslâmî tarikatların kalıntıları ile bugün için bilemediğimiz kaynaklardan gelen unsurlar her an karşımıza çıkmaktadır. Mimari çini sanatına, müzik ve rakstana ahşap oymalara kadar uzanan çeşitli alanlardaki üsluplar, yaklaşımlar ve tematik tercihler alabildiğine çeşitlidir.

Anadolu Selçuklu sanatı, XI. yüzyıl ortalarından yaklaşık XIII. yüzyıl sonuna kadar süren bir üslup devresi olarak kendisini belli eder. Türk sanatının uzun gelişim çizgisinde çok özel bir yer tutan bu devre, bir bakıma İran Büyük Selçuklu sanatının uzantısı, öte yandan yeni karşılaştığı Küçük Asya kültürlerinin bir sentezi gibidir. Temel anlayış genel İslâm sanatı ve daha sonraları şekillenecek olan Osmanlı sanatıyla benzerlikler göstermekle birlikte, belirli tarihî ve coğrafi faktörler Selçuklu sanatını farklı bir çehreye büründürmüş, başka devrelerde ve bölgelerde örneğine rastlanmayan eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Yaklaşık 200 yıl süren ve Anadolu'nun pek çok yöresine yayılan Selçuklu sanatı İran, Suriye, Orta Asya ve bir kısım yerli kültürlerin bir sentezi gibidir. Anadolu gibi kültürel yapısı karmaşık bir bölgeye girerken beraberlerinde uzak diyarların geleneklerini de getirmiş olan bu toplum, bir yandan Bizans ve Haçlı baskılarıyla mücadele ederken öte yandan Moğol istilâsına mâruz kalarak bir

Üzerinde simurg figürü bulunan Selçuklu çini
(Konya Müzesi, Envanter, nr. 1271)

Anadolu'da
Selçuklu
mescid
gelenegiyle
inşa edilmiş
Erken
Osmanlı
devri
yapılarından
Yeşilcamii -
İznik /
Bursa

hayli sarsılmıştır. Buna rağmen Selçuklu sanatı büyük ve cesaretli bir teşebbüs içine girmiş, ancak kendi klasiğine ulaşamamıştır.

XII ve XIII. yüzyıl Anadolu Türk sanatı, Konya Selçuklu Sultanlığı hâkim oluncaya kadar bazı yörelerde hüküm süren Türkmen beylikleri tarafından temsil edilmiştir. Artuklu, Saltuklu, Dânişmendli ve Mengüçüklü adlarıyla anılan bu beylikler daha çok Konya'nın doğusunda kalan bölgelerde faaliyet göstermişlerdir. Birbirlerinden sadece hüküm sürdükleri bölgeler bakımından ayrılan bu beyliklerin mimari eserlerini genel olarak Selçuklu sanatı başlığı altında toplamak da mümkündür.

Selçuklu sanatının temel anlayışı, yukarıda belirtildiği gibi, genel İslâm sanatı ve daha sonra şekillenecek olan Osmanlı sanatıyla benzerlikler göstermekle birlikte özel bir kimlikle ortaya çıkmıştır. Bu sanatın üç temel kaynağa dayandığı söylenebilir. Bunlardan birincisi, İslâm'ın temel felsefesini işleyen biçimlerdeki mânevî öz'dür. İkinci kaynak yerli kültürlerin kaçınılmaz etkisidir. Üçüncü olarak da başlangıçları İslâm öncesi devrelere kadar inen Asya Türk sanatının motifleridir.

Diğer müslüman toplumlarda olduğu gibi Selçuklular'da da cami hayatın odak noktasını teşkil etmiştir. O devirde daha çok "mescid" adını taşıyan bu yapılar, sadece beş vakit namaza açık tutulmanın ötesinde şehrin veya kasaba ileri gelenlerinin toplandığı, siyasî ve günlük işlerin konuşulduğu, birtakım kararların alındığı yerler olmuştur. Yerleşim merkezlerinde yer alan ve "mescid-i cuma"

adıyla anılan büyük camiler bu devrin sanat üslubunu önemli ölçüde yansıtan yapılar olarak görülür.

Selçuklu medreseleri ise başlangıçtan itibaren İslâm kültürü, özellikle de Sünî politikanın beslendiği merkezlerdi. Dinî ve müsbet ilimlerle ilgili derslerin yapıldığı bu kurumlardan bir kısmının rasathane, bir kısmının ise şifahane olarak kullanıldığını gösteren belirtiler mevcuttur.

Anadolu Selçuklu kümbetleri de pek çok bakımdan İran Büyük Selçuklu kümbetlerinin bir devamı veya uzantısı şeklindedir. Çoğu zaman daha küçük ölçüde olmakla birlikte biçim, inşa teknikleri ve dekorasyon her iki bölgede yakın benzerlikler gösterir. Sembolik bir mezar anıtı niteliğindeki kümbetler, çok defa bağımsız mimari eserler halinde, bazı durumlarda ise medrese veya camilerle birlikte bir bütün olarak inşa edilmiştir. Meselâ Erzurum'daki Yâkutiye Medresesi'ne bağlı olarak inşa edilen kümbet (1310) bu tür bir denemedir.

Selçuklu mimarları dinî yapılarda olduğu kadar konaklama tesisi ve hastahane gibi yapı tiplerinde de başarılı eserler vermişlerdir. Bunlar arasında, her türlü sağlık işlerinin görüldüğü şifahaneler önemli bir yer tutmaktadır. Sivas'ta 1218 yılında yapılan Keykâvus Dârüşşifası, ortada bir avlu ve onun etrafında sıralanmış koğuşlar ve dersahanelerle medreselere benzer bir plan gösterir. Bu binanın hem hastahane hem de bir tıp okulu olduğu kabul edilmektedir.

Çeşitli iç isyanlar, Bizans'la sürekli savaş ve Haçlı seferlerine rağmen XIII.

yüzyılda Anadolu önemli bir ticaret ağına ve yol şebekesine sahipti. Kervanların rahat ve emniyet içinde seyahat edebilmeleri için yer yer kervansaraylar yapılmıştı. Dış görünüşü bakımından kaleyi andıran bu yapılar çok sayıda insan, yük hayvanı ve eşyayı barındırabilecek şekilde inşa edilmiştir. Kayseri-Sivas yolu üzerinde Alâeddin Keykubad'ın emriyle inşa ettirilen Sultanhan bu tesislerin en güzel örneğidir.

Anadolu Selçuklu sanatı, süsleme çeşitliliği açısından diğer çevrelerdeki İslâm sanatlarından farklıdır. Gerek el sanatları gerekse mimari dekorasyon inanılmaz zenginliklerle her zaman araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Daha çok bitkilerle geometrik şekiller ve yazıdan meydana gelen süs unsurlarına az sayıda insan ve hayvan figürü de eklenebilir. Hemen her konuda üsluplaştırma ve soyutlama kendini belli eder. Taş, ahşap ve çini kitâbelerdeki nesih ve özellikle çiçekli küfî yazı türleri her ölçüde ve teknikte başarıyla uygulanmıştır. Bütün İslâm dünyasında görülen geometrik kompozisyonlar sonsuz çeşitlemeler halinde denenmiş, en karmaşık sistemler tuğla örgülerde veya mozaik çini eserlerde örneklenmiştir. Geometrik süslemelerde ulaşılan zevk aynı zamanda hendese ilmindeki seviyeyi göstermesi bakımından da önemlidir. Tek şekil veya madalyonlar halinde işlenen yıldızlar ve fırıldak formlarının birtakım sembolik mânalar ifade ettiği zannedilmektedir. İslâmiyet'in başlangıcından beri tezyinatın önemli bir unsuru olan bitkiler, Selçuklu sanatçısının elinde daha da gelişmiş, lotus, palmet ve özellikle rûmîler yüksek bir üslup seviyesine ulaştırılmıştır. Bu sanatın en ilgi çekici konusu figürlü konulardır denebilir. Sayıca çok az olmakla birlikte Selçuklu eserlerinde insan, hayvan ve fantastik yaratıkların resmedildiği görülür.

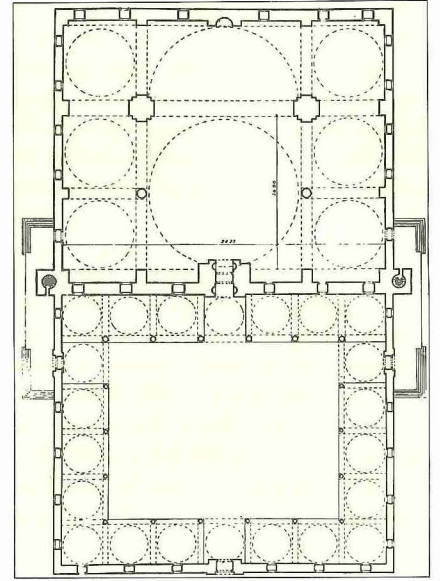
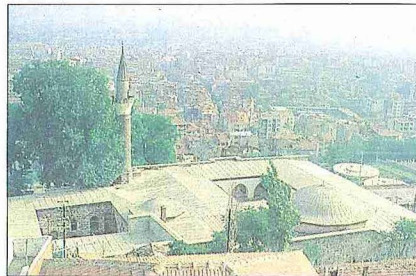
Selçuklu ve Bizans kültürü her an yan yana yaşamış ve dolayısıyla ikisi arasında alışverişler görülmüştür. Bu alışverişlerin ölçüsü her bölgede farklı olmuştur. Zaman içinde Moğol istilâsının Anadolu'ya getirdiği yenilikler de bu senteze katılınca Asya kökenli Selçuklu sanatı yepyeni bir üslup kazanmış, Anadolu'da kendine has bir kültür ve sanat potası yaratmıştır. XI. yüzyılın sonundan XIII. yüzyılın sonuna kadar Anadolu Selçuklu sanatının mimari alandaki en büyük başarısı, cami planında mihrap önündeki kubbeyi büyütmek olmuştur.

Başlangıcı Gazneli ve Büyük Selçuklu mimarisine dayanan bu gelişme, Beylikler devrinde daha mantıklı bir biçimde ele alınmış ve nihayet muhteşem Osmanlı kubbelerine esas teşkil etmiştir.

İnşaat malzemesi olarak uzun süre tuğla kullanılmış, zamanla Anadolu'daki taş işçiliği devreye girerek bu malzemeyle mükemmel eserler verilmiştir. Mimari tezyinatta kullanılan mozaik çini tekniği büyük bir ustalıkla son sınırlarına kadar kullanılmıştır. Selçuklular Anadolu'ya gelinceye kadar bu yarımadada bahse değer bir çini kullanımı yoktur. Selçuklu çini sanatında firuze, mor, lacivert ve beyaz renklerle elde edilen âhenk diğer İslâm ülkelerine göre çok farklı bir estetik özellik gösterir. Ahşap işçiliği derin sathî oymaların yanında künde-kâri teknikte eşsiz eserler vermiştir.

On iki büyük beyliğin ayrı ayrı bölgelerde yönetimi ele aldığı XIV. yüzyıl boyunca Selçuklu sanat üslûbu etkisini sürdürmekle birlikte yeni araştırmalar da kendini göstermiştir. Selçuklu mirasının sahibi olarak ortaya çıkan Karamanoğulları, medrese yapılarında Selçuklu biçimlerini ısrarla devam ettirmişlerdir. 1256'dan Fâtih devrine kadar varlığını sürdüren Karamanlılar'ın muhafazakâr üslûbuna karşılık, merkezi Manisa'da bulunan Saruhanlı Beyliği mimari alanında önemli bir adım atmıştır. İshak Bey'in 1376'da bir külliye olarak yaptırdığı yapılar topluluğuna bağlı Manisa Ulucamii'nin 10.80 m. çapındaki mihrap önü kubbesi ve diğer plan özellikleri Osmanlı camilerine esas teşkil eden örneklerden biri olmuştur. Sekiz desteğe oturan merkezî kubbe, camiden tamamen ayrı ve son cemaat yerini de içine alan revaklı avlu önemli gelişmeler olarak dikkati çeker.

Osmanlı mimarisine esas teşkil eden Beylikler dönemi yapılarından Manisa Ulucamii

Yarım kubbenin ilk defa büyük ölçüde ele alındığı Eski Fâtih Camii'nin planı - İstanbul

Beylikler devri mimarisi, Batı Anadolu'ya yaklaştıkça yenilik ve çeşitlilikler gösterir. Kullanılan malzeme ve özellikle taşın türleri artar. Bina cephelerinde genişleyen açıklıklar, giriş bölümlerinin teşkilatlanması, kubbealtı yapı ilişkisi dikkati çeken hususlardır.

Anadolu beylikleri içinde en uç noktada Bizans sınırında bulunan Osmanlılar, diğer beylikleri de idarelerine alarak Anadolu Türk birliğini kurdular. İleride üç kıtaya yayılacak olan bu devletin mimarisine ait ilk önemli örnekler İznik'te görülür. 1333 tarihli Hacı Özbek Camii, üç bölmeli son cemaat yeri ve iç mekânı örten tek kubbesiyle XIII. yüzyıl Selçuklu mescitleri geleneğini sürdürür. Son cemaat yerindeki gelişme, 1378 tarihli İznik Yeşilcamii'nde yerli yerine oturacaktır. Bu camide görülen renkli çinilerle bezenmiş tuğla minare Selçuklu geleneğine bağlı önemli bir unsurdur. Yine İznik'te I. Murad'ın annesi Nilüfer Hatun'un hâtırasına inşa edilen 1388 tarihli imaret, tabhaneli cami planına göre yapılmıştır. Derinliğine ve enlemesine uzanan mekânlar kubbe ve tonozlarla örtülmüş olup duvarlar bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla ile oldukça renkli ve hareketli bir etki bırakmaktadır. Yine Selçuklu geleneğine dayanan çok kubbeli camilerin âbidevi bir örneği Bursa Ulucamii'nde denenmiştir.

XIV. yüzyılın sonundan itibaren hızla gelişmeye başlayan Osmanlı cami mimarisinin bütün özelliklerini Bursa Yeşilcamı'nda görmek mümkündür. Çelebi Sultan Mehmed'in mimar Hacı İvaz'a yaptırdığı cami, arka arkaya iki kubbe, yanlarda sivri kubbeli birer eyvanla hareketli bir örtü sistemine sahiptir.

II. Murad'ın 1436'da Edirne'de yaptırdığı Murâdiye Camii ise tabhaneli cami planının sadeleşmiş bir örneğidir. Aynı sultanın yine Edirne'de yaptırmış olduğu Üç Şerefeli Cami, Mimar Sinan döneminde belirginlik kazanan âbidevî mekân fikrinin en sağlam örneğini teşkil eder.

Bu dönemin medrese yapıları esas çizgileri bakımından Selçuklu medreselerinin devamı gibidir. Şu farkla ki planlar daha sade tutulmuş, duvar örgülerinde taş tuğla sıraları tercih edilmiştir.

Erken devir örneklerinde de görüldüğü gibi klasik devir Osmanlı camisinin dış görünüşünü karakterize eden unsurlar, yarım küre şeklindeki kubbelerle bunları taşıyan düzgün kesme taştan prizmatik bina gövdesidir. Plan ne olursa olsun, kare mekânı örten tek kubbe veya eşit büyüklükte ardarda iki kubbe yahut da merkezde bir büyük ve çevresinde kubbeler sistemi, duvarlarla rasyonel bir biçimde kaynaşır. Özellikle klasik devirde, yukarıdan aşağıya genişleyerek inen kütle kompozisyonu, basamaklı, uyum sağlayan bir görünüş sunar. İki, dört veya altı minareyle köşelerde dengelenen dış görünüş bir Bizans kilisesine hiç benzemez.

Kubbe kasnağının hemen daima mâkul bir seviyede tutulmuş olması, ana kütleyle kubbe arasında uyumlu bir geçiş sağlar. Bizans'ta kubbe kasnağı çoğu zaman kubbenin kendisinden daha

yüksek olabilmektedir. Tuğla ile taşın farklı sıralar halinde örülmesi, özellikle erken devir camilerinde yaygındır. Fakat Osmanlı cami yapılarını belirleyen malzeme klasik devir için her zaman düzgün kesme taşlar olmuştur.

Mimar Sinan ekolünün ulaştığı nokta ile XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunun inşaat faaliyetlerine eğilme tarzı arasında yakın bir bağlantı vardır. Sinan toplumun koyduğu çerçeveye uyan değer hükümleriyle tam bir uyum içinde olduğundan kendi anlayışını temsil eden bir sembol olmuştur. Şartların getirdiği istekler, ekonomik gelişme, toplum hayatının bütün yönlerinde görülen değişiklikler, dolaylı da olsa Sinan ekolünde yoğunlaşmıştır. Sinan çağında sistemin bütün müesseseleri ve yapıları yerli yerine oturmuştur. Kısacası, Osmanlı klasik çağı ile Sinan ekolünün aynı tarih kesiti içinde buluşması tesadüf değildir. Böyle bir buluşmayı en iyi ifade eden eser İstanbul'daki Süleymaniye Camii ve Külliyesi'dir.

Sinan'ın ölümünden sonra talebeleri, Sultan Ahmed Camii mimarı Sedefkâr Mehmed Ağa, Yenicami mimarı Dâvud Ağa ve Dalgıç Ahmed Çavuş, bir süre daha mimarideki klasik üslûbun geleceğini sonraki kuşaklara taşıdılar. Ancak her alanda olduğu gibi mimarlıkta da ölçü ve esaslar değişmiş, kaybolmuş, klasik devir tamamlanmıştır. Geç klasik çağ diyebileceğimiz bir devreden sonra Osmanlı mimarisinde kendine mahsus yeni bir üslûp gelişmemiştir. Barok çağa kadar Avrupa mimarisıyla alışverişleri çok sınırlı olan Osmanlı mimarisi, Lâle Devri (1718-1730) adıyla bilinen dönemden başlayarak hızlı bir Batılılaşma havasına girmiştir. Bu dönemde mekân mimarisinde yenilik görülmez. Nitekim ardarda gelen barok ve ampir üslûpları dönemlerinde bazı büyük camiler yapılmakla birlikte yapı faaliyetinin ağırlık noktası saray, köşk ve kasırlara kaymış, yüklü bir dekorasyon ve bir süs mimarisi ortaya koymaktan öteye gidilememiştir. 1900'lü yıllardan sonra neo-klasik adıyla bilinen yeni bir mimari hareket belirmişse de Osmanlı sanatına özenerek bir çeşit rönesans yaratmaya çalışan bu akım, pek doyurucu ve kullanışlı olmadığından Anadolu'daki Türk sanatında tarihi üslûplar sona ermiştir.

Anadolu Türk sanatının mimari başarılarını dinî yapılar dışında askerî ve sivil mimaride de görmek mümkündür. Selçuklu fetihleriyle büyüyüp genişleyen

şehirler, gerek savunma tesisleri gerekse ticarî yapılar bakımından yeni mimari tipler kazanmıştır.

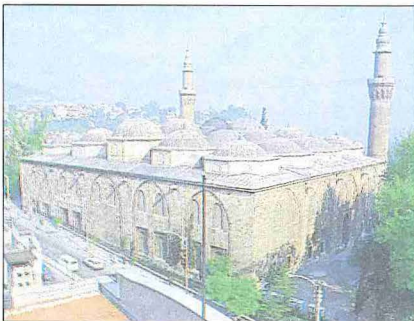
Eski şehirlerin akropolisi niteliğindeki iç kaleler daha çok idarî merkez durumunu sürdürürken şehirleri kuşatan dış kaleler genişleyen sur duvarları halinde yeni takviyelerle büyütülmüştür. Tamen Osmanlı devrinde yapılmış olan İstanbul'daki Rumelihisarı ve Yedikule örnekleri, mimari kuruluşun topografik yapıyla olan münasebetini en mükemmel şekilde yansıtmaktadır.

Anadolu Türk sanatında karşımıza çıkan en ilginç yapılardan biri de köprülerdir. En eski örneklerini Artuklu bölgesinde bulduğumuz Hasankeyf, Cizre, Malabadi, Çerik ve Dunaysır köprüleri bunların en önemlileridir. Bugün bile kullanılan bu eserler, Osmanlı devrinde özellikle Mimar Sinan'ın projeleriyle yeni yorumlar kazanmıştır.

Hamamlar, Anadolu'daki örnekleriyle, toplumun temizlik konusuna verdikleri önemden dolayı sayıları hızla artan ve çeşitlenen mimari tiplerdir. Sıcaklık ve halvet kısımları esas alınarak değişik plan şemaları halinde karşımıza çıkan bu yapılar kubbe, tonoz gibi değişik örtü sistemiyle kapatılmış, zengin bir alçı işçiliği ile hareketli bir mimari tarz ortaya çıkarılmıştır.

Ticaret ve ulaşımın gelişmesiyle birlikte kervan yolları üzerindeki Selçuklu kervansarayları Osmanlı döneminde de kullanılmaya devam edilmiş, bunlara ek olarak şehir içinde ve büyük külliyelele bağlı olarak hanlar inşa edilmeye başlanmıştır. İlk örneklerden Bursa'daki Emîr Hanı iki katlı bir yapı olarak dik-

Anadolu'da Erken Osmanlı devrinin çok kubbeli yapı örneklerinden Bursa Ulucamii

Tabhaneli cami planının sadeleştirilmiş bir örneği olan 1436 tarihli Murâdiye Camii - Edirne

kati çekmektedir. Çoğu zaman revaklar ve bunların arkasındaki odalar planın esasını teşkil etmektedir. Önemli ticaret merkezlerinde karşımıza çıkan bedesten, arasta ve çarşı gibi yapılar ise Osmanlı mimarisinde farklı yapı tipleri oluştururlar. Bedesten adı verilen yapılar, dışa açık sıra dükkânlar ile içte büyük desteklere oturan kubbeli kısımdan meydana gelir.

Türk mimarisinin önemli bir eser grubu da içinde günlük hayatın geçtiği binalardır. Âbidevî örneklerini köşk ve saraylarda gördüğümüz bu grup, Gazneli devrine kadar inen bir geleneğe dayanmaktadır. Genellikle dört eyvanlı avlu ve bunun etrafındaki mekânlarla teşkilâtlandırılmış olan plan şeması, Konya Kubadâbâd Sarayı'nda da tekrarlanmaktadır. Köşk ve saraylar iç dekorasyonları bakımından ayrı bir önem taşırlar. Bu binalarda çini kaplama, alçı ve duvar resimlerinden oluşan zengin bir süsleme dikkati çekmektedir. Selçuklu geleneğini devam ettirdiği anlaşılan Bursa ve Edirne sarayları hakkında tam bir fikir edinebilmek mümkün değildir. Fâtih'in İstanbul'un en güzel tepesinde yaptırdığı saray, Marmara ve Boğaz'a hâkim, surlarla çevrili bir yapılar topluluğu halindedir.

Osmanlı kültürü sanatın hemen bütün dallarında birbirine eşdeğer usta ve ustaları bağrından çıkarmıştır. İtrî'ye karşılık Sinan, Nigârî'ye karşılık Siyah Kalem'i tarihe mal eden bu yapı, kendisini meydana getiren bütün unsurların katkısıyla beslenmiş ve zenginleşmiştir. Çöküş devrinin sanatını bazan "Batılılaşma", bazan da "yabancılaşma" kavramlarıyla ifade ederken bu çelişkilerin siyasî ve içtimâî yankılarını Tanzimat ve Meşrutiyet olaylarında görüyoruz. Türkiye'deki bütün sanatlarda görülen âni değişmeyi, bu tür siyasî tercih ve dönemeç noktaları ile birlikte düşünmek gerekmektedir.

Yeni Cumhuriyet rejimi değişme halindeki Osmanlı sanatını olduğu gibi devralır. Tarihin yeni bir sayfası çevrilirken eski-yeni, güzel-çirkin kavramları da hâkim ideoloji tarafından ortaya konulan kıstaslarla tartışmaya başlanır. 1920'lerin Türkiye'sinde Cumhuriyet rejimi bütün hazırlıkları yanında çağdaşlaşma ve Batılılaşma hareketini de tekrar gündeme getirir. Bu tavır, Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle saray çevrelerinde çoktandır benimsenmiş olan bir eğilimin hukukî bir biçim kazanmasıdır.

Klasik
Osmanlı
mimarisinin
en gösterişli
örneklerinden
biri olan
Süleymaniye
Camiî -
İstanbul

Son 200 yıldır yapılagelmekte olan ısılahat veya yenilik hareketleri tepkileriyle birlikte gelmiştir. Meselâ II. Meşrutiyet'ten hemen sonra mimaride neo-klasik adıyla bilinen bir üslup kendini belli eder. Bu akım, Osmanlı sanatında belirlemeye başlayan Batı süslemeciliğine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ziya Gökalp'in sistemleştirdiği Türkçülük akımından da beslenen neo-klasik üslup, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da benimsenmiş ve bazı büyük devlet binaları bu üslûba göre yapılmıştır. Hatta bir ara bu üslûba millî üslup da denmiştir. Bu yapıların en seçkin örnekleri arasında Ankara Türk Ocağı binası, Etnografya Müzesi, bazı büyük banka binaları, İstanbul'da IV. Vakıf Hanı, Sirkeci Büyük Postahane ve Sultanahmet'teki Ticaret Mektebi yer almaktadır. Bir kısmı Osmanlı, bir kısmı da Cumhuriyet döneminde yapılmış olan bu binalar "millî" gibi görünmekle birlikte bir zihniyet farkını ve bazı mimari meseleleri de beraberinde getirmektedir. Bu üslûpta yapılmış bir lise binası, bir postahane veya hükûmet konağı ile bir tren istasyonu arasında fazlaca bir fark yoktur. Bunun dışında neo-klasik mimari Cumhuriyet idealleri ve inkılâplarının ruhu ile pek bağdaşmıyordu. Bu durumun farkına varılınca neo-klasikten vazgeçilip milletlerarası modern mimari tercih edildi.

Bu yeniden Batı'ya açılış, mimaride, süslemekten arınmış bir görünüş, şekil-fonksiyon iş birliği, simetriden uzaklaşma ve kübist ifade şeklinde özetlenebilecek yeniliklerle ortaya çıktı. Bu defa da bu mimariye "millî" adı verildi. Ne var

ki bu yeni üslûptaki yapıların örneklerini büyük Avrupa şehirlerinde bulmak her zaman mümkündü. Bütün bu gelişmeler ve günümüze kadar uzanan denemelere bakarak Cumhuriyet rejiminin yeni sanatın nasıl olması gerektiği konusunda belirli bir empozede bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki kısa tarihçeden de anlaşılacağı üzere, bir "kavimler köprüsü" olarak vasıflandırılan Anadolu yarımadası, tarihin en eski çağlarından bu yana değişik millet, kavim ve cemaatin gelip geçtiği veya yerleştiği bir ülkedir. Bu konumdaki bir ülkenin baştan sona yekpâre ve kesintisiz bir sanatı bünyesinde barındıramayacağı açıktır. Zaman zaman bazı kavimler ülkenin bütününe hatta çevresine taşan siyasî hâkimiyetler kurmuşlar, bu durumda bile hâkimiyetin kültür ve sanat boyutundaki tablosu hiçbir zaman gerçek anlamda bütünlük arz etmemiş, taşra ve başşehir üslûpları azınlık unsurlarının sanatları ile bir arada yaşamaya devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Genel: Doğan Kuban, *Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları*, İstanbul 1965; a.mlf., *Türkiye Sanatı Tarihi*, İstanbul 1973; Ekrem Akurgal v.dğr., *Treasures of Turkey*, Genova 1966; R. Ettinghausen, *Art Treasures of Turkey*, Washington 1966; R. Naumann, *Eski Anadolu Mimarılığı*, Ankara 1975; *Turkish Art and Architecture* (nşr. Ekrem Akurgal), Freiburg 1980.

Tarih Öncesi: K. Bittel, *Grundzüge*, Tübingen 1958; a.mlf., "Einige idolen aus Kleinasien", *Praehistorische Zeitschrift*, sy. 34-35, Berlin 1949-50, s. 135-144; Firuzan Kınal, *Anadolu Tarihi*, Ankara 1962; Bahadır Alkım, *Ana-*

tolia, Genève 1968, I. c.; Ekrem Akurgal, *Ancient Civilisations and Ruins of Turkey*, İstanbul 1969; J. Mellaart, *Excavations at Hacilar*, Edinburgh 1970; D. B. Stronah, "Metalltypes in Early Anatolia", *Anatolian Studies*, sy. 7, London 1958, s. 89-125; E. Anati, "Anatolia's Earliest Art", *Archaeology*, sy. 21, Cambridge Mass. 1968, s. 22-35.

Hittit Devresi: R. Oğuz Ank, *Alaca Höyük*, Ankara 1935; Halit Ziya Koşay, *Alaca Höyük*, Ankara 1938; M. Vieyra, *Hittite Art*, London 1955; Ekrem Akurgal, *The Art of the Hittites*, London 1962; Halet Çambel, "Some Observations on the Karatepe Sculptures", *TTK Belleten*, XIII/49 (1949), s. 35-36; R. D. Barnett, "The Key to the Hittite Hieroglyphes", *Anatolian Studies*, sy. 3, London 1953, s. 53-95.

Frig Devresi: K. Bittel, *Kleinasiatische Studien*, İstanbul 1942, s. 66-127; Ekrem Akurgal, *Die Kunst Anatoliens*, Berlin 1961, s. 70-121; P. Meriggi, "Una prima attestazione dei Moshî in Frigia", *Athenaeum*, sy. 42 (1964), s. 52-59.

Antik Çağ: Arif Müftü Mansel, *Excavations at Perge*, Ankara 1949; Ekrem Akurgal, *Die Kunst Anatoliens, von Homer bis Alexander*, Berlin 1961; J. Cook, *Ionia and the East*, London 1962; Jale İnan, *Römische Portraits aus Antalya*, Ankara 1965; G. Hanfmann, "Hellenistic Art", *Dumbarton Oaks Papers*, sy. 17, Washington 1963, s. 79-94.

Bizans Dönemi: D. M. Dalton, *East Christian Art*, Oxford 1925; C. Diehl, *Manuel d'art byzantin*, Paris 1925; Semavi Eyice, *Son Devir Bizans Mimarisi*, İstanbul 1980; a.mlf., *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman*, İstanbul 1971; a.mlf., "Un Type architectural peu connu de l'époque des Paléologues à Byzance", *Anadolu Araştırmaları*, I, İstanbul 1959, s. 223-234; a.mlf., "Türkiye'de Bizans Sanatı", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, III, 514-564.

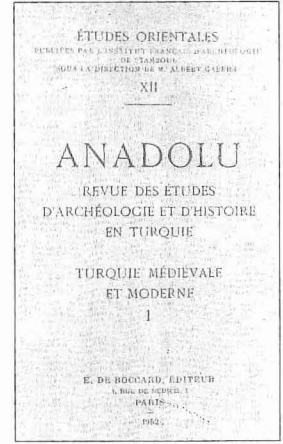
Selçuklu Dönemi: F. Sarre, *Seldschukische Kunst*, Leipzig 1905; a.mlf., *Seldschukische Kleinkunst*, Berlin 1909; Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul 1927-29, I-II; A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1931-34, I-II; E. Diez, *Türk Sanatı*, İstanbul 1946; Halil Edhem [Eldem], "Anadolu Selçukluları Devrinde Mimari ve Tezyini Sanatları", *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, Ankara 1947, I, 279-297; Celal Esat Arseven, *Les Arts Decoratifs Turcs*, İstanbul 1952; T. T. Rice, *The Seljuks*, London 1961; Semra Ögel, *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*, Ankara 1966; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, I. c.; Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1972; a.mlf., "Erzurum'daki Hatuniye Medresesi", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 209-247; K. H. Erdmann, *Das Anatolische Karuansaray des 13. Jahrhunderts*, Berlin 1976; a.mlf., *The History of the Early Turkish Carpet*, London 1977; Gönül Öney, *Anadolu Selçuklularında Süsleme ve El Sanatları*, Ankara 1978; Selçuk Mülâyim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler, Selçuklu Çağı*, Ankara 1980; Ö. Bakırer, *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, Ankara 1981, s. 20; a.mlf., *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları*, Ankara 1976; Rahmi Hüse-

yin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, İzmir 1982; R. Ettinghausen, "Turkish Elements in Silver Objects of the Seljuk Period of Iran", *First International Congress of Turkish Art*, Ankara 1961, s. 128-134; Hilmi Arel, "Divriği Ulu Camii Kuzey Portalinin Mimari Kuruluşu", *VD*, V (1962), s. 99, 111; B. Grey, "Gold Painted Glass Under the Seljuks", *II. Congresso Internazionale di Arte Turca*, Venezia 1963, s. 13-149; E. Lucius, "Neue figural verzierte seldschukische Keramik aus Anatolien", *Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul 1970, III, 125-134; Nurhan Atasoy, "Selçuklu Kiyafetleri Üzerine Bir Deneme", a.e., İstanbul 1971, IV, 111-151; Mehmet Önder, "Selçuklu Devri Halıları", *TELD*, sy. 6-8 (1966), s. 46-49; a.mlf., "Selçuklu Devri Kubad-âbâd Sarayı Çini Süslemeleri", *Türkiyemiz*, sy. 10, İstanbul 1972, s. 14-18.

Osmanlı Dönemi: H. Wilde, *Brussa*, Berlin 1909; H. Glück, *Die Kunst der Osmanen*, Leipzig 1922; Sedat Hakkı Eldem, *Bursa Evleri*, İstanbul 1948; a.mlf., *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul 1954; a.mlf., *Köşkler ve Kasırlar*, İstanbul 1979, II; a.mlf., *Türk Bahçeleri*, İstanbul 1976; İ. Hakkı Konyalı, *Mimar Koca Sinan'ın Eserleri*, İstanbul 1950; Celal Esat Arseven, *Les Arts decoratifs turcs*, İstanbul 1952; Sedat Çetintaş, *Türk Mimari Anıtları*, İstanbul 1952; Doğan Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1954; a.mlf., "Mimar Sinan ve Türk Mimarisinin Klasik Çağı", *Mimarlık*, sy. 49, İstanbul 1967, s. 13-34; Aptullah Kuran, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*, Ankara 1964; U. G. Vogt, *Osmanische Bauten*, München 1965; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, İstanbul 1970; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971; Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinde Anadolu'da Üç Ahşap Cami*, Ankara 1973; Metin Tuncel, *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri*, Ankara 1974; Metin Sözen v.dğr., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975; R. H. Ünal, *Dişarbakır İlindeki Bazı Türk-İslâm Anıtları Üzerine Bir İnceleme*, Erzurum 1975; Ahmet Refik Altınay, *Türk Mimarları*, İstanbul 1977; Y. Yavuz, *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi*, Ankara 1981; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*; a.mlf., *Osmanlı Mimarisi II*; a.mlf., *Osmanlı Mi'mârîsi III-IV*; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986; Semavi Eyice, "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", *TD*, II/15 (1960), s. 99-120; Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilatında Hasa Mimarları", *TAD* (1963), s. 157-202; Orhan Erdenen, "Osmanlı Devri Mimarları, Yardımcıları ve Teşkilatları", *Mimarlık*, sy. 27, İstanbul 1966, s. 15-18; Semra Ögel, "Osmanische Baukomplexe", *Anatolica*, I, Ankara 1967, s. 118-123; a.mlf., "Die Innenfläche der Osmanischen Kuppel", a.e., V, Ankara 1976, s. 217-233; Afife Batur, "Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, II, İstanbul 1970, s. 135-227; Ara Altun, "Kütahya'da Rüstem Paşa Medresesi Hakkında Notlar", *Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul 1982, XI, 1-11.

SELÇUK MÜLÂYİM

Anadolu
dergisinin
iç kapağı

ANADOLU

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Arkeoloji Enstitüsü tarafından
1956'dan beri yayımlanmakta olan
yıllık arkeoloji ve sanat tarihi dergisi.

Başlangıçta *Anatolia* adıyla çıkan dergi 1965'ten sonra *Anadolu* adını almış, içindeki makaleler Türkçe ve yabancı dillerde yayımlanmıştır. Araştırmalar yanında resimleri de kaliteli olarak basılan derginin ağırlık merkezini arkeoloji teşkil etmekle beraber ilk sayıdan itibaren zaman zaman Türk-İslâm sanatına dair araştırmalara da yer verilmiştir. Dergideki Türk ve İslâm medeniyetiyle ilgili başlıca yazılar şunlardır: "Ankara'da Arslanhane Camii Mihrabı" (Katharina Otto-Dorn, sy. 1); "Osmanlı Sarayı'nda Tebrizli Sanatkârlar ile Topkapı Sarayı Arşivi'nde XVI. ve XVII. Yüzyıl Osmanlı Mimarisine Dair Belgeler" (Oktay Aslanapa, sy. 3); "Tycho Brahe Sistemi Hakkında Farsça Bir Yazmaya Dair" (Ayдын Sayılı, sy. 3); "Sivrihisar Ulu Camii" (K. Otto-Dorn, sy. 9); "Akşehir Ulu Camii" (Gönül Öney, sy. 9); "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri" (Oluş Arık, sy. 11); "Anadolu Selçuklularında Av Sahneleri" (Gönül Öney, sy. 11); "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Antik Devir Malzemesi" (Gönül Öney, sy. 12); "Ani'de İki Selçuklu Hamamı" (Kemal Balkan, sy. 12); "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü" (Gönül Öney, sy. 13); "Birgi Gündük Minare Camii" (Fügen İler, sy. 13); "Yelmaniye Medresesi" (Fügen İler, sy. 17); "Güney-Doğu Anadolu Köprüleri", "Mikdat Dede Türbesi" (Fügen İler, sy. 18); "İzmir Civarında Unutulmuş Bir Yapı Grubu: Cüneyt Bey Külliyesi" (Fügen İler, sy. 19); "Sivrihisar